

N O T E S S O B R E

"L A G L O R I A D ' A M O R ", de FRA ROCABERTÍ

Aquest poema ha estat sempre considerat com a important dintre la literatura catalana del XV^è segle, més que pel seu valor intrínsec, pel que representa d'influència del Dant i de Boccaccio en les nostres lletres. Torres Amat, en les seves "Memo-
rias para formar, etc." va donar-ne compte, i Cambouliu en publicà uns extensos extractes, amb llur traducció francesa, que en fan, pot dir-se, la primera edició de la "Glòria d'Amor". Llevat d'algunes infidelitats en la transcripció i de certes errors d'interpretació en les seves notes, aquesta publicació és ben interessant. *Del Balzo l'he donat íntegrament però molt defectuosament.* Ebert, Denk i ~~Del Balzo~~ han reproduït d'altres fragments del poema. Però l'edició crítica més completa, que conté les lliçons exactes del manuscrit de París i del que n'és la còpia i que es troba a la Biblioteca de Catalunya, és la que publicà en 1916 a Nova-York l'hispanista americà H. C. Heaton i que forma un volum de certa importància. N'hem traduït i extractat les notes i comentaris més interessants, i en allò que es refereix a la transcripció, ens hem ajustat gairebé sempre a les seves solucions, marcant en tot cas les divergències. Heaton, però, reproduïx fidelment l'ortografia del manuscrit, mentre que nosaltres ^{l'hem regularitzada} hi hem introduït la regularització, d'acord amb ^{les} regles modernes, ^{de l'Institut d'Estudis Catalans.} que ja hem indicat en la Introducció del present llibre.

L'AUTOR DEL POEMA.

De bona hora hom donà com a cosa establerta que el "Fra Rocabertí" autor de la "Glòria d'Amor" podia identificar-se amb Fra Hug Bernat de Rocabertí, Comanador d'Alfambra i Castellà d'Amposta, de l'ordre religiós-militar de l'Hospital, tan poderosa a Catalunya en els segles XIV i XV. Torres Amat fou el primer en arribar a aquesta conclusió, i es basava en els fets següents: 1er. al foli 210 del mateix "Cançoner de París" es troba una composició en estramps, atribuïda a "Fra Rocabertí, Comanador del Fambra", que deu ésser el mateix autor de la "Glòria d'Amor"; 2^{on}. Al manuscrit del "Jardinet d'Orats" es troba un poema titulat "Resposta feta per Mossèn Torroella al comenador Rochabertí castellà d'Emposta", el qual suposa una controvèrsia literà-

ria entre autors contemporanis; 3er. Segons els documents de l'època, un Hug Bernat de Rocaberti, gran creu i castellà d'Amposta era general en l'exèrcit de Joan II quan aquest entrà a Catalunya en 1461 després de la guerra de separació.

Aquesta opinió semblava prou fonamentada i fou admesa per Cambouliu, Ebert, Milà i Fontanals, Francesc P. Briz, Rubió i Lluch, Denk i Del Balzo. En canvi, Heaton repugna a admetre-la. Fa remarcar, en primer lloc, que els mots "Comenador del Fambra" són escrits per una mà probablement ulterior a la del copista del manuscrit de París. Després, basant-se en ^{les dades d'}un Diccionari Enciclopèdic, diu que Joan II entrà a Catalunya en 1451 i no en la data que dona Torres Amat, perquè l'esmentat rei moria en 1454. L'error és ell qui el comet: Joan sense Fe no morí fins al 1479. Heaton, però, conclou: "La identificació precedent no és més que una conjectura i no pot substantiar-se en cap prova que dongui la "Glòria d'Amor". Però, fos quin fos el nom complet i el títol del poeta, és molt probable que ~~venia~~^{era} de la vella i nombrosa família dels Rocabertí, a la qual pertanyia Don Diego Rocabertí de Pau i Bellera, del qual escrivi la Genealogia en el segle XVII fra Josep Dromendari. Aquest últim afirma que la família s'ha extès tant que "enclou tota la més alta noblesa d'Europa".

No cal anar tant lluny com Heaton, el qual suposa l'existència d'una branca italiana de la família Rocabertí, a la qual podia haver pertanyut l'autor de la "Glòria d'Amor". El Vescomte de Rocabertí fou un poeta distingit de la cort de Pere III i la família ocupà sempre els primers llocs entre els nobles catalans. I el regnat d'Alfons IV havia establert prou contactes entre les lletres catalanes i les italianes per a explicar el coneixement que Fra Rocabertí podia tenir de la llengua, les llegendes i àdhuc els paisatges d'Itàlia.

Heaton admet que Fra Rocabertí, català, es trobés absent de la seva terra nativa en l'època que escrivi la "Glòria d'Amor". Ho dedueix del vers 33 del poema, en el qual l'autor presenta com una de les causes del seu dolor i d'escriure la seva obra ~~va~~ "país estrany dins agre pensament". És probable que es trobés a Itàlia, qui sap si a Roma amb una missió eclesiàstica o diplomàtica.

SIGNIFICAT DE L'OBRA.

Segons el seu comentari sta nordamericà, "Rocabertí no sembla pas haver estat un

moralista que escriu només per a l'edificació dels altres; probablement tenia d'altres motius per escriure." Devia ésser un enamorat traït, ^{qui sap si} ~~manuscrit~~ durant la seva absència. La "Glòria d'Amor", com el "Corbaccio" de Boccaccio, és una venjança contra una dona infidel. Heaton basa aquesta suposició en les raons següents: "1er., en els darrers 29 versos del poema s'introdueix la visió de l'esperit d'una dona que el poeta no reconeix totseguit perquè les seves faccions són molt canviades per la tristesa que la tortura, i el nom de la qual (no és donat, probablement perquè) el poeta o l'escrivent es resisteix a revelar la seva identitat en un manuscrit destinat a diversos lectors, posat que els amics del poeta ja podran reconèixer el nom en la seva forma abreujada; 2^{on}., aquest esperit és anomenat "una ànima jutjada", és dir, jutjada recentment o que (en la visió de Rocabertí) fa poc que ha deixat el món, tot i que la persona de referència vivia probablement encara, en realitat, en l'època que el poema fou compost; 3er., aquest esperit és representat en el Jardí d'Amor, on sofreix càstig junt amb els més famosos amadors infidels de totes les edats, en contrast amb els fidels que són recompensats en el mateix Jardí; 4^{rt}., el poema és dut a una brusca fi en dos versos, immediatament després d'haver presentat la malaurança d'aquest esperit i d'haver ell desaparegut de la vista entre la munier dels amants infidels; és a dir, el poema s'acaba així que els propòsits del poeta d'exposar la infidelitat de l'esmentada persona han estat assolits."

De totes maneres, la conclusió sobtada i poc natural del poema no sembla prou explicada amb aquesta hipòtesi (potser caldria suposar més aviat una alteració en l'ordre dels cants i que el novè fos el que acabés el poema, mentre que el darrer actualment hagués d'anar abans o fos una addició posterior. Denk emet aquesta suposició, ben plausible.) Però sobre això, com sobre tants altres detalls, és impossible de concretar res a causa de la manca de detalls que concerneixin la vida i la carrera de Fra Rocabertí.

DATA DEL POEMA.

Es impossible de determinar amb exactitud la data en la qual fou composta la "Glòria d'Amor". Cambouliu havia establert unes hipòtesis, acceptades per d'altres erudits, segons les quals el poema havia d'ésser escrit a la darrera meitat del 1461

o a primers del 1462. Es basava en l'aparició en el Jardí d'Amor de l'ombra del Príncep de Viana, mort en 1461, i en no trobar-hi, en canvi, Auzias March entre els il·lustres amadors, cosa que hauria estat natural si aquest hagués mort (i Cambouliu fixa a aquesta mort la data del 1462.) Heaton destrueix aquestes hipòtesis, ja que el "Viana" del poema és en realitat "Vienne", l'heroïna del vell "roman" francès de "Paris et Vienne", i que Auzias March, segons ha demostrat Anadeu Pagès, moria poc després del 3 de març del 1459.

En canvi, l'autor americà creu que hi ha un altre mètode per conjeturar les dates límits de la composició de la "Glòria d'Amor". Les bases de la seva hipòtesi són: 1er., l'aparició, cap al final del seu viatge imaginari de Fra Rocabertí pel Jardí d'Amor, de "l'últim comte de Luna" (vers 1427), entre les ombres de molts homes i dones que visqueren en l'època del poeta. Si es tracta, com sembla, d'Alvaro de Luna, executat en 1453, la "Glòria d'Amor" ha d'haver estat escrita després d'aquesta data.- 2^{on}. La composició del manuscrit. La part que conté el "Cançoner d'Amor" pròpiament dit fou escrita cap al final del segle XV i en canvi els fulls que contenen els tres poemes sobre el Príncep Carles de Viana foren escrits al segle XVI. "Però, posat que el darrer poema que figura al "Cançoner" pròpiament dit, o sia un "escondit maridat" de Vallmanya, fou espanidit el 6 de maig del 1459, i posat que els tres poemes ja esmentats sobre el Príncep de Viana, el primer dels quals fou escrit a Brussel·les pel febrer del 1461 i l'últim a Barcelona poc després del 23 de setembre del 1461. (data de la mort del príncep) no són inclosos en la col·lecció original, és probable que el Cançoner hagi estat compost, no a darrers de segle, sinó entre el 6 de maig del 1459 i el 23 de setembre del 1461. El poema de Rocabertí, que ocupa el primer lloc en el Cançoner original, fou per tant escrit probablement un quant temps abans d'acabar el 1461."

Les dates límits de composició de la "Glòria d'Amor", segons aquesta hipòtesi, serien doncs el 1453 i el 1461. I Heaton es basa encara en les transcripcions i alteracions de què sembla haver estat objecte el poema abans d'ésser incorporat al "Cançoner d'Amor" per creure que devia ésser escrit més aviat en la primera part del període limitat per les dues dates.

FONTS DE L'OBRA.

Destriar les influències que es troben en una obra antiga és un joc apassionant i sovint enganyós. Heaton s'hi ha lliurat a fons en el que es refereix a la "Glòria d'Amor", i creu que Fra Rocabertí era un home molt versat en literatura de la seva època. Molts autors, partint de Cambouliu, han donat com a font bàsica d'inspiració del poema català la "Divina Comèdia" del Dant. Heaton no nega que molts detalls dels primers cants foren copiats directament de l'"Infern" pel poeta de la "Glòria d'Amor". Molts bocins de versos, i àdhuc un de sencer (v. 600) són traduïts gairebé literalment de l'italià. Però l'autor americà veu d'altres fonts que han influït encara més en Rocabertí, entre els nombrosos "poemes-visions" de l'època.

"Le Roman de la Rose", dels francesos (Jean de Meung i Guillaume de Lorris) és el més antic d'aquests poemes. La "Glòria d'Amor" presenta amb ell certes semblances, indica Heaton: en tots dos el temps de l'acció és la primavera; l'escena és en un jardí, en el qual el poeta és introduït per una bella noia i en el qual veu el déu de l'amor. En tots dos poemes, el poeta és presentat a Cupidó, i la ^{seva} felicitat és inclosa en les sagetes de les quals disposa el déu de l'amor. "Però aquests punts de semblança són d'importància més aviat relativa, i també són característics d'altres poemes més curts escrits a imitació del "Roman de la Rose". Els pocs passatges de l'obra de Rocabertí que recorden el gran "roman" francès no basten per provar que l'autor català l'hagués llegit."

Més que en el poema-visió francès i que en l'obra del Dant, Heaton veu el model de la "Glòria d'Amor" en el poema de Boccaccio "Amorosa Visione". En aquest, l'autor es ~~vau~~ ^{sent} torbat per pensaments d'amor, i mentres vaga en somnis es veu davant d'un meravellós castell; hi ha una bella noia que li fa de guia i el condueix a través del castell fins a un indret des d'on albira un ample jardí, en el centre del qual l'Amor està entronitzat, amb Venus al seu costat, voltats arreu per famosos amants de tots els temps; d'aquests darrers, els uns gaudeixen d'una felicitat eterna, mentre que d'altres sofreixen tuments perdurables. Es dir que tot el contingut del poema de Rocabertí es troba en "Amorosa Visione" de Boccaccio.

"Dues diferències, però: la "Glòria d'Amor" tracta exclusivament d'amor i d'amants, mentre que Boccaccio en el seu poema presenta els triomfs de la Saviesa, de la Fama mundana, de la Riquesa i de la Fortuna, al mateix temps que els de l'Amor; l'altra diferència és que a l'"Amorosa Visione" el Jardí d'Amor és pintat en una de les parets del castell, mentre que Rocabertí presenta un veritable jardí on es passeja i troba gent i ombres que li parlen."

A les notes, Heaton demostra com, ultra el pla general probablement manllevat per Rocabertí al poeta toscà, molts passatges de la "Glòria d'Amor" han estat directament inspirats per l'"Amorosa Visione".

En els dos llargs passatges que contenen alguns detalls de la història d'Antíoc i de Sofonisba (versos 680 a 700 i 703-733), Heaton veu la influència dels "Trionfi" de Petrarca. També el "De viris illustribus", del mateix autor, en la ~~xxxx~~ versió italiana de Albanzani de Patrovecchio sembla inspirar dues referències del poema de Rocabertí.

En quant a Boccaccio, l'autor de la "Glòria d'Amor" sembla conèixer-ne gairebé totes les obres: el "Filocolo", "Filostrato", la "Teseide", el "Ninfale Fiesolano", l'"Ameto" i la "Fiammetta" són al·ludits en el poema català; també és possible que hagués llegit el "Corbaccio" (Cambouliu ho assegura) i el "Decameron", així com el "De Claris Mulieribus". ~~in~~ ~~in~~ ^{dos darrers} Aquests llibres eren molt coneguts a Catalunya en aquella època, com ho demostra la traducció del "Decameron" feta ^a ~~pels monjos de~~ Sant Cugat i les nombroses referències que fa Antoni Vallmanya a l'altra obra de Boccaccio.

De lectures castellanes, Heaton senyala com a possibles el "Libro de las virtuosas e claras mujeres" d'Alvaro de Luna i les obres del Marquès de Santillana. Rocabertí devia haver llegit alguns poemes provençals i conèixer llurs vides; igualment, entre la literatura francesa, el "Roman de Troie", el "de Thèbes" i el "d'Enéas" tots tres escrits al segle XII; les obres d'Alain Chartier, el cicle arturià i alguna cançó dels "trouvères". També sembla haver llegit en francès la història de "Paris et Vienne".

Heaton no atribueix a Rocabertí una cultura clàssica directa. Creu només que

devia conèixer molt bé la "De excidio Trojae historiae", de Darès el frigi i que la història d'Eneas li era també coneguda a través d'"I fatti d'Enea" de Guido de Pisa. Per últim, dedueix del poema un bon coneixement de les sagrades escriptures.

que
A aquesta llista de Heaton només sembla/calgut afegir dues obres: l'"Historia destructionis Troiae", de Guido delle Colonne, que justament havia estat traduïda en català a mig segle XIV per Jaume Conesa, secretari de la reina Elionor de Sicília, muller de Pere III de Catalunya-Arago, sota el títol "Històries troianes". Aquesta obra era molt popular a tot Europa i també devia ésser-ho a Catalunya, si cal jutjar-ne per les al·lusions de les notes del poema "Sort", d'Antoni Vallmanya. L'altra influència que sembla probable és la de les poesies d'Auzias March.

AUTENTICITAT DEL TEXT.

Heaton creu que en els dos manuscrits en els quals ens ha estat conservat el text de la "Glòria d'Amor" (i que són, com ja ha estat dit, còpia l'un de l'altre) el poema no figura en la seva forma original. Ho dedueix de l'estat corromput del text en molts indrets, particularment de la desfiguració dels noms propis (veure els versos 246, 690, 714, 1122, 1134 i les notes corresponents) i en la coixera de cert nombre de versos (143, 146, 183, 188, 189, 194, 344, 422 i 423.) La versió original del poema era, creu l'erudit americà, un xic més llarga que la que ens ha arribat, ja que en un cert nombre de passatges el text sembla haver estat tallat. Del que dona el manuscrit, Heaton dedueix que devia haver-hi dues versions un xic diferents i que totes dues foren utilitzades pel copista del manuscrit de París. Si hom pogués confirmar aquesta hipòtesi, caldria suposar que va transcórrer bastant temps entre la composició del poema i la seva transcripció al "Cançoner" de París. Al ms. n° 3 de la Biblioteca de Catalunya la còpia és incompleta per la manca dels 14 primers fulls (consta dels versos 860 al 1544, menys els 1193-1196 i el 1421, que han estat saltats.) Les variants que hi han són molt lleus i no alteren gaire el text.

Ja hem indicat que l'edició crítica completa és la de H.C. Heaton. Abans, Carlo del Balzo, al vol. IV de "Poesie di Mille Autori intorno a Dante Alighieri" havia donat íntegrament el poema, però en una transcripció molt infidel. La de Cambouliu, incompleta, és molt més acurada i normalitza l'ortografia.

NOTES AL TEXT.La introduccio.

El text ha estat transcrit ratlla per ratlla. La caplletra **A** ocupa nou ratlles. Ratlles 1 a 11. Heaton dona com a lligó: "A vosaltres, jòvens,relevats -en oir mos pensaments no siau tards - jo vull, etc." Es a dir, que fa una sola frase de les onze primeres ratlles. Però l'incís ("en oir mos pensaments no siau tards") sembla bon xic forçat, la frase esdevé massa llarga, i el caràcter d'invocació que té aquest exordi i que el mateix Heaton subratlla, s'esvaeix aleshores, mentre que considerant l'A inicial no com a preposició sinó com a interjecció Ah, es conserva aquest sentit. Vegi's, d'altra banda, la disposició del text a la reproducció fotogràfica d'aquesta pàgina.

El cançoner català manuscrit del Marquès de Barbarà conté al foli 73 una mena d'invocació als joves que comença així: "Vosaltres joves en la pensa del(s) quals amor ustinnadament (obstinadament?) habita los enteniments de pietat..." El paral·lelisme dels dos textos és evident i permet de creure que l'un és la còpia de l'altre.

Heaton posa també de relleu la semblança d'aquesta invocació amb una crida que també fa als joves Boccaccio en la introducció del seu "Filocolo" (pag. 8-9 de l'ed. Moutier): "Adunque, o giovani, i quali avete la vela della barca de lla vagemente dirizzata à venti che muovano dalle dorate penne ventilanti del giovanni figliolo di Citera, negli amorosi pelaghi dimoranti. E voi, giovinette amorse, le quali ne vostri petti delicati portate l'ardienti fiamme d'amore più occulte, porgete li vostre orecchi con non mutabile intendimento a'nuovi versi..."

Ratlles 7 i 8.- La interposició d'una frase proposicional entre l'article i el nom ("d'un per mi vist jardí"), gens corrent en el català modern, era admesa en aquella època. Heaton en dona com a altres exemples, trets del mateix Cançoner, el vers 4 de la tercera esparsa del poema "Als desitjants aconseguir lo premi" d'Antoni Vallmanya ("del per mi dit"); el vers 137 del "Conhort" de Francesc Ferrer ("d'un de Mallorques mercader"). I Martorell, al "Tirant lo Blanc", diu a la Introducció:

"dels antics e en fama molt gloriosos cavallers", mentre que Jacme Roig, al "Spill" escriu (versos 336.337) : "la per profit - més avarícia".

Ratlla 12. "Assetosos" i "assatositat" en el manuscrit.

Ratllas 14 i 15. Sembla que "fet" ha de concordar amb "part" i per tant hauria de dir "feta", però ^{també} sembla com si en el pensament de l'autor el veritable subjecte, lògic, sinó gramatical, fos "delit". Heaton veu en aquesta irregularitat una demostració de la poca cura a construir les frases que posava Rocabertí.

Ratlla 27. La repetició de la frase "és fàcil cosa" sembla una errada del copista.

Ratllas 30 a 33. Heaton recorda que els amors de Júpiter i d'Apol·ló són esmentats freqüentment pel Boccaccio en una forma similar, tant al "Filocolo" com a l'"Amorosa Visione". També el sojorn dels déus a la terra sota diverses disfresses és esmentat per Boccaccio a la "Fiammetta" i a la "Teseida".

Ratlla 31.- Al ms. "bellíssimas". Cf. amb ratlles 75, 104 i 112. Influències castellanes o italianes?

Ratlla 37.- "Apagat" després d'"apagar" és, sens dubte, una errada del copista.

Ratlla 49.- "Instruments", aquí, sembla voler dir "instruïments".

Ratlla 57.- "Clàudia Quinta". El cognom no és subratllat al ms, com ho són gairebé tots els noms propis. Però hi han d'altres excepcions, per negligència potser del copista.

Ratllas 60 a 62.- "Un altre Homero... a la filla de Jove". Cf. Boccaccio, "Amorosa Visione" cap. IX, vv. 46-49:

"Omero, Maro, Naso, o chi piú mira
Descrizioni, o di donna o di dea,
Si saria poco a quella che si gira
Sopra quel prato..."

Vegeu també la "Fiammetta" (pp. 110-111 de l'ed. Moutier) : "Quale lingua si d'elo-
quenza splendida o si de vocaboli eccellenti fecunda sarebbe quella, che interamente
potesse li nobili abiti, e di varietà pieni, interamente narrari? Non il greco Omero
non il latino Virgilio..." (Nota de Heaton).

Ratlles 71 a 88. Els detalls d'aquesta descripció de Coneixença, la guia del poeta, són copiats directament per Rocaberti de l'"Ameto" del Boccaccio, en el passatge en el qual aquest descriu cadascuna de les set nimfes que s'ajunten amb Ameto en un camp de prop d'una font, després d'una cerimònia al temple de Venus. Compareu els següents passatges paral·lels:

GLORIA D'AMOR

AMETO (ed. Moutier)

Alçat a pus mirable cosa la testa, no en terra, mes pus tost en lo cel me reputava ésser

a più mirabile vista alzò la testa, e già non in terra, ma in cielo reputava di stare (p. 37)

la qual no humana, mes divina pensava

le quali non umane pensava, ma Dee (37)

viu la càndida vista dins subtilíssimo velo, de presumpció, l'amagada font (front?) de nobilitat meravellosa

con sottilissimo velo... vede per presunzione la nascosa fronte per bellezza maravigliosa (p. 38)

les belles celles en forma de novella Febe

sottilissime ciglia, in forma d'arco (p. 30)

no del tot amagades

non nascosi (p. 30)

dos, no ulls, mes pus tost divines llums arien

due, non occhi ma divine luci più tosto (p. 30)

viu l'afilat nas

vede affilato... naso (p. 31)

la boca com a rosa vermella, de poc espai contenta que, mirant, havia'n cobdiciosa força de fer-se desitjar

la belle bocca, di piccolo spazio contenta (p. 31)

la bocca... somigliava vermiglia rosa, e rimirandola aveva forza di fare desiderari altrui i dolci baci (p. 39)

les blanques e petites dents en orde gracios estar

gli eburnei denti piccoli in ordine grazioso disposti (p. 31)

lo delicat e càndid coll

e il candido collo non cavati ma pari, e la delicata gola (p. 39)

D'aquesta part me saltaren los ulls als davallants braços, los quals denguna grosseria mostraven en lo vestir, ab plena mà ornada de bellissimos dits estant

Da questa parte gli salta l'occhio alle distese braccio le quali di debita grossezza, strette nel bel vestire, rendono più piessè mani, le quali delicate con lunghissime dita e sottili ornate vede (p. 31)

se mostraven les devocions dels seus pits, les images del(s) qual(s) reïstint, paria que es volguessen mostrar malgrat de la vestidura

e egli non toglieva a la vista de' ton di pomi, li quali con sottile copritura ascondendo, resistenti pareano che volessero mostrarsi malgrado del vestimento (p. 39)

que atal dec aparer Dampnes davant los ulls de Febo, e Elena als de Paris. E pus voltes

che cotale apparise Dafne agli occhi di Febo, o Medea a que' di Giasone, e

digui: "Oh benaventurat aquell al qual és | piú volte dice fra sé: "O felice colui a
dat així noble cosa posseir!" | cui è data so nobile cosa a possedere!"
(p. 40)

Davant d'aquest plagi, que prova que Rocabertí ha via llegit acuradament l'"A-meto", hom es sent un xic sorprès de no trobar en el poema cap esment d'A meto ni de Lia. Potser, fet i fet, això es degui al desig de Rocabertí de no trair les fonts de la seva obra. (Nota de Heaton)

Ratlla. 73. "Oferta una". Al ms. diu "ofertuna", seguint el costum ortogràfico-fonètic de l'època, que regeix gairebé tot el manuscrit. Però el fet de concordar amb "donzella" exigeix el fenani.

Ratlla. 75. Heaton creu que aquesta curta frase (Silenci als trists pensaments) ha sofert una alteració i que s'ha perdut el verb que governava "silenci" (potser "posar"). Però potser el text és correcte i en aquest cas la construcció a base del verb "silenciar" esdevé absoluta i un xic agosarada per l'època.

Ratlla 76.- Basant-se en el text de l'"Ameto" de Boccaccio, Heaton esmena "font" per "front", segons els passatges paral·lels ja donats.

Ratlla. 95. "Dampnes", o sigui Dafne, l'enamorada d'Apol·ló, esdevinguda llorer.

Ratlles 118-120. Cf. amb "Roman de la Rose", versos 373-376 (ed. Michel):

"Li tens qui ne puet séjourner,
Ains vait tous jours sans retourner,
Com l'iaue qui s'avale toute,
N'il n'en retome arrière goute." (Nota de Heaton)

Ratlla 112 -- "Servides", segons Heaton. Però la lliçó del ms. sembla correcta.

Ratlles 121-123 - Vegeu les notes a 1-11.

El poema.

Títol del primer cant. -- En lloc de "Cant de la primera comèdia" sembla que estaria millor "Primer cant de la comèdia". De la mateixa manera, "segona" qualifica "comèdia" al títol del segon cant. Aquest ordre peculiar de les paraules és degut probablement a un error del copista, que devia ignorar el significat real (restablert a la "Taula del Cançoner) del mot "Comèdia", terme importat d'Itàlia.

Cal remarcar que només els dos primers cants duen capçalera. Aquest és un dels signes de l'estat probablement incomplet o abreujat en el qual devia trobar-se el

poema en el manuscrit. (Nota de Heaton).

Aquesta manca de títols obliga, d'altra banda, a establir la divisió en cants a base de la disposició del text en el ms. (interliniat extraordinari) i al quart vers que generalment s'afegeix a la darrera tercina al final de cada una de les divisions arbitràries. Vegi's la "Taula" la distribució en "capítols o cants de comèdies" que donava el copista al poema.

Versos 1 - 8. - El paral·lelisme entre aquests versos introductoris i el començament de la "Divina Comèdia" és gairebé massa evident per a requerir cap comentari. Vegueu la comparació, vers per vers, dels dos textos:

me retrobí un dia dins una vall d'arbres tan dolorosa	mi ritrovai per una selva oscura (Inf., I, 2)
--	--

Trist, no sé dir l'entrar de ma aventura, tant era ple de tristor mon entendre	I non so ben ridir com'i v'entrai, tant era pien di sonno in su quel punto (Inf. I, 10-11)
---	--

la pensa trob (d)e la mort desitjosa	tanto è guara, che poco é più morte (Inf. I, 7)
--------------------------------------	--

I aquest desig de la mort del vers 6 com a cura per als tuments de l'amor és un lloc comú de la literatura de l'Edat Mitja. Rocaberti havia llegit potser el "Corbaccio" de Boccaccio, on també és feta aquesta invocació a la mort. (Nota de Heaton)

Vers 5. - El "tan" del vers anterior sembla demanar la conjunció "que". Altrament, hi hauria d'haver un punt després de "dolorosa" per separar les dues frases.

Vers 6. "La pensa trobe la mort". al ms. Potser seria millor "de la mort".

Vers 16. - Pirrus és el fill d'Aquil·les, famós per la seva crueltat a causa d'haver occit Priam i sacrificat Polixena. Rocaberti pot haver-lo vist esmentat a l'"Inferno" (XII, 135) on és col·locat entre els cruels, però la forma com ortografia el nom indica que tenia més familiaritat amb una altra font no-italiana, probablement el "Roman de Troie". Vegueu els versos 695-696 (ed. Constans) d'aquest:

"D e Pirrus, le fil Achillès,
Qui assez fu fel e engrès." (Nota de Heaton).

Vers 19. Vers amb cesura lírica, és a dir, amb una síl·laba àtona immediatament abans de la cesura. Hom els troba freqüentment en el poema (versos 66, 234, 245, etc.) Però Francesc Oleza, en el seu tractat de versificació del segle XVI qualifica aquest us de "vici". (Nota de Heaton.)

Versos 25-27. - El poeta no ha parlat enlloc d'estar adormit i tanmateix ara diu que es desperta. Heaton troba una explicació en aquesta aparent negligència en que els primers versos, per als quals la "Divina Comèdia" ha servit de model, ja donen prou a entendre que es tracta d'una visió i que ara comença propiament la narració. Potser aquest despertar-se vol dir simplement que es deixondeva del somni que impliquen els tres versos anteriors.

Per què tria l'hora de la nit com a inici de la seva narració? Potser és una nova reminiscència, mal entesa ara, del Dant (Inf. I, 19.21). (Nota de Heaton)

Versos 31-33. - Aquests versos semblen referir-se a les penes amoroses de l'autor. Vegi's el darrer paràgraf de l'apartat "l'autor del poema", a la introducció d'aquestes notes. "País estrany" indica, aparentment, que Rocaberti es troba lluny de la seva terra.

Vers 37. Al ms. "comptar", gràfia antiga habitual del mot. Igual al vers 1336.

Vers 41. Al ms. "comansé". Potser seria millor "comenci", forma natural del perfect.

Encapçalament del segon cant. Indubtablement aquest encapçalament fou suggerit al poeta (o al copista) pel del cap. VIII de la "Fioretta" de Boccaccio (vegi's ed. Moutier): "Nel quale madona Fioretta le pene sue con quelle di molte donne commen-surando, le sue maggiori che alcune altre dimostra, e poi finalmente à suoi lamenti conchiude." Vegeu també la nota al títol del I cant. (Nota de Heaton).

Vers 45.- Dant parla també del "lago del cor" a l'Infern, I, 20. (Nota de Cambouliu i Heaton.)

Vers. 49.- Aquest vers suggereix que Rocabertí ja havia escrit d'altres poemes amorosos.

Vers 58.- "No menten" equival aquí per "no ho menten (=esmenten)" (Nota de Heaton.) Però, àdhuc suposant que "menten" sigui una forma del verb "mentar" i no de "mentir", la supressió d'"ho" seria una llicència poètica ben admissible i evitaria l'hiatus.

Vers 61. Cf. Dant, Inf. III, 112-114:

"come fa mar per tempesta,
Se da contrari venti é combattuta." (Nota de Heaton)

Versos 65-68.- Cf. Dant, Inf. III, 112-114:

"Come d'autunno si levan le foglie
L'una appresso dell'altra, infin che il ramo
Vede a la terra tutte le sue spoglie."

Vers 78. "quant senti" potser és una lliçó errònia del ms. Seria més clar "que en senti Rei Artús".

Vers 89.- L'al·lusió a Diana com a malaurada en amor per víctima de la seva luxúria no sembla basar-se en cap de les històries clàssiques sobre aquesta dea, com la d'Acteó i la d'Endimió. A l'Edat Mitja, tanmateix, la llegenda d'Acteó i Diana havia esdevingut una història d'amor, amb un possible desenllaç malaurat. Vegeu la nota als versos 1463-1468. (Nota de Heaton).

Vers 91.- L'expressió "glòria mundana", en el seu sentit poètic de "felicitat en aquest món" es troba a l'Amorosa Visione de Boccaccio, III, 17-18

"Gloria mundana copiosamente
Do a color che passan nel mio core."

I també en Auzias March (fol. 205 del Cançoner; XVIII de les "Obres" ed. Pagès, 27)
"e, menyspreants la glòria mundana". (Nota de Heaton)

Vers 94.- Aquest vers permet dues interpretacions, almenys: "perdent-ne só", és a dir, "en sóc perdedor", i "perdent-ne ço", que sembla més gramatical.

Vers. 98.- "Venere" és Venus.-- "Menta" vol dir fama, reputació, esment.

Vers 117.- L'escrivent havia adoptat el sistema de fer totes les el·lisions que el metre obligava en la lectura dels versos. Això l'indueïa a suprimir la preposició "a" davant d'una vocal àtona o darrera d'ella; d'ací la lliçó del ms. "d'amor" en lloc de "darà a amor" que restablím, en la normalització ortogràfica segons les regles modernes que hem fet de tot el manuscrit.

Vers 119.- Sovint "lleial" és emprat com a adverbí (vegi's versos 124, 886 i 1446). Cf. també "eternal" (v. 668) i "lbeuger" (v. 1294). (Nota de Heaton) En aquest cas, però, "lleial" pot molt ben ésser un adjectiu que el narrador s'aplica a si mateix.

Versos 122-123. En aquesta pretesa màxima de Sèneca, Heaton veu una adaptació del refrany castellà "Amor con amor se paga". En aquest cas, potser caldria escriure també "se paga" en lloc de "s'apaga". A l'Edat Mitja hi havia molt extès el costum de presentar com a sentències de Sèneca, autor molt reputat com a moralista, proverbis de tota mena i origen. Heaton esmenta els "Proverbios de Sèneca" traduïts per Pero Diaz de Toledo, capellà del marquès de Santillana, i que eren en realitat una barreja-barreja de totes les procedències, d'autors pagans i cristians. Potser en aquesta compilació del segle XII es trobaria l'esmentat proverbí atribuït a Sèneca. Al volum "Documentos literarios en antigua lengua catalana" (Col. de "Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón", Barcelona, 1857), Pròsper de Bofarull dona també en les "Sentències morals" una colla de màximes atribuïdes a Sèneca.

Vers 125.— D'aquest crit que el poeta diu que va sentir no se'n fa cap més esment en la part immediatament següent del poema. Si aquest vers no és una "cheville" inserida aquí sense tenir en compte el context, ens indicaria que el poema no és acabat, o almenys que el començament del cant següent, sinó tot un cant, ha estat perdut. El vers s'entendria millor si anés seguit dels versos 284-285. (Nota de Heaton).

Vers 143.— El primer hemistiqui és coix. Manca una síl.laba, i això sembla degut a negligència del poeta més que a error del copista.

Vers 146.— Si no es fa el hiatus, el segon hemistiqui és coix. Heaton proposa "tant que a mi paria".

Vers 147.— Aquest vers sembla també coix, puix que "no + hi" en tots els altres casos del poema formen, com observa Heaton, una sola síl.laba (cf. versos 163, 239, 639, 668, 1180) Al ms. diu "noy", i si la llició és justa, cal creure que hom hauria de comptar-ho com a bisíl.laba quan així convingués a les necessitats del metre. Cf. "fui : fui", forma bisíl.laba del mot "fuy : fui" al tercer vers de la "Complanta de la mort" del foli 57 del Cançoner (anònima).

Vers 149.— Al ms. "torní tocar"; vegi's nota al vers 117.

Vers 155.— "Vers", subjuntiu arcaic de "veure", "vegés".

Vers 157.— L'error d'atribuir un adjectiu masculí al nom femení "veu" sembla inconcebible a Heaton, el qual creu més aviat en l'ús del mot "femenil", que per tenir la darrera lletra líquida i per raons de rima, Rocabertí fa acabar en "i".

Vers 180.— Al ms. "fom". Heaton confessa els seus dubtes quan a la gràfia i al sentit gramatical a donar a aquesta síl.laba, que es torna a presentar en el vers 1144. En ambdós passatges pot ésser presa per "fo-me" i això indicaria la gràfia "fo'm" (adoptada en la present edició) i que li fou suggerida, declara Heaton, per dos erudits als quals consultà aquest punt. Ell no ho admeté, però, per manca d'exemples d'aquesta forma en altres textos catalans i provençals antics, i es decanta per una nasalització de "fo", anterior al "fon" corrent a l'època, i que era existent en provençal (vegi's Appel "Provenzalische Chrestomathie".)

Versos 183 -184.— Sense els afegitons "ne" i "de" (per"d'") els versos són coixos.

Vers 189.— Per la mateixa raó del metre, Heaton afegeix "no" després de "que".

Vers 194.— Al ms. "dintrar", però escrivint "de intrar" el vers esdevé complet, malgrat el hiatus.

Vers 228.— "Dalt", al ms. "Alt" equival ací a "Anor".

Vers 242.— Les referències a la bellesa proverbial d'Absaló són freqüents a la literatura medieval. Heaton esmenta dues citacions de Boccaccio i una del "Roman de Troie".

així com un vers d'Auzias March (XXVI ed. Pagès, vers 44)
 "On és tan bell com Absalon trobat?"

Vers 246. - "Laumendon", amb una "u" excrescent, val per "Laomedon". El passatge es refereix a la sorpresa de Jasó en arribar a Frígia i no veure's ben acollit pel rei Laomedó. Pel que es refereix a les fonts de Rocabertí en quant a la història de Jasó, veure notes als versos 537 i 548-559. (Nota de Heaton).

Vers 254.- "Sa potestat" equival a dir aquí "tant com ell pugui".

Vers 274.- "Piedors", al ms. Igual als versos 1350 i 1442.

*
 Vers 281.- La guà que s'ofereix al poeta es diu "Conceixença dels amants". Heaton explica aquest nom com a "la que coneix tots els amants i que per consegüent serà capaç de donar explicacions sobre tots els que veurà l'autor en el Jardí de l'Amor". Però sembla més just, sobretot dintre la fraseologia del temps (cf. les composicions d'Antoni Vallmanya en el Cançoner) d'atribuir al mot "Conceixença" el significat de "correspondència, fidelitat, lleialtat en amor". En el mateix poema hom troba moltes vegades "desconèixer", "desconeixents", etc, amb el significat oposat, i al vers 1273 Bernat del Ventadorn invita a que el playin de la "desconeixença" de la seva amada.

* (Versos 276 i 277.- Cambouliu recorda que també Virgili, tramès per Beatriu en socors del Dant, li diu (Inf. II)
 "E vení a te così, com'ella volse".

Versos 295 - 304. El significat d'aquest passatge esdevé més obscur per la pèrdua d'un dels dos versos que haurien de rimar amb el n° 295 i que devia ometre el copista. El pensament sembla ésser que el poeta no va poder seguir amb els ulls els cantaires que se n'anaven, perquè al seu esperit hi havien diversos desigs i hom no els pot satisfer tots alhora. (Nota de Heaton)

Vers 297.- Manca, doncs, aquest vers, que hauria de rimar en "ar".

Versos 309 - 322.- Els detalls d'aquesta descripció semblen manllevats a dues fonts, l'Amorosa Visione i el Roman de la Rose. A la primera, cap IV, 9-12:

"Ed in una gran sala ci trovammo.
 Chiara era e bella e risplendente d'oro.
 D'azzurro di color tutta dipinta
 Maestrevolamente in suo lavoro."

Id., vers 22:

"Ell'era quadra;....."

Al Roman de la Rose, versos 463-468 (ed. Michel)

"Ces ymages bien avisé, Qui, si comme j'ai devisé, Furent à or et à asur	De toutes parts peintes au mur. Haut fu li murs et tous quarrés, Si en fu bien clos et barrés."
--	---

Versos 322-324.- Heaton creu que el mot "e" del vers 323 és una interjecció, com l'"he" espanyol. I atribueix aquest mateix valor al mot quan es presenta en els versos 124, 320, 437 i 1451. Aquesta hipòtesi sembla molt arribada i falsa en els casos esmentats. En el present, potser el sentit s'aclariria escrivint:

"Foren tancats
 e los meus desigs despertats"

ja que el primer verb englobaria un plural (l'autor i Conceixença) sobreentès, i un altre subjecte plural amb un altre atribut (los meus desigs) esmentat després.

Versos 335-340.- Al manuscrit aquests versos estan aliniats així:
 "Llançaven crits de dol tan fort

quels esprits jo presuní que departits
fossen per mort".

Versos 335-390. En tot aquest llarg passatge s'observa una confusió de gèneres en els noms i pronoms. Al vers 336 les persones que hom representa com a castigades pel déu d'Amor a fora del jardí són nomenades només "dones", i als versos 343, 344, 353, 362 i 372 hom s'hi refereix amb el pronom masculí "los". És veritat que aquest pronom podria ésser explicat com a concordant amb "esprits" del vers 338, però no hi ha cap nom femení que expliqui el retorn als pronoms femenins "les" i "elles" als versos 338 i 390 respectivament. La confusió pot ésser deguda a l'existència de dos manuscrits o versions del poema que haguessin estat emprades alhora per l'escriptor del manuscrit i que en una d'elles les persones serien "homes i dones". Potser al vers 336 caldria llegir "ombres" en lloc de "dones". (Nota de Heaton).

Vers 344. Hauria d'ésser "vent-los", per mor del metre.

Vers 380. "Ques" al ms. Provençalisme o errada del copista?

Vers 387. "Quil" al ms. Heaton creu que l'escriptor volgué escriure "quils" (qui els) o que per indicar "qui hi" adoptà aquesta forma diferent de "qui". Tanmateix, suprimint aquesta "l" el text queda prou entenedor.

Vers 390. Al ms. "callar". Heaton proposa aquesta esmena ben adient.

Versos 394-397. Aquests versos són del poema francès "La Belle Dame sans Mercy" d'Alain Chartier, esparsa 31, versos 5-8. La composició figura en el manuscrit del Cançonier de París, traduïda per Francesc Oliver (folis 165 i següents. Veure notes.) És curiós de comparar la ~~llicon~~ que dona el ms. d'aquests versos i llur text autèntic, establert per Amadeu Pagès:

Al ms.	Text original.
"Si moy autre vos reguarde les ulls son fayts por reguarder. Ge n'i pris poynt cautremen garde; qui sense mal s'en deyt garder."	"Se moy ou autre vous regarde, Les yeulx sont faits pour regarder. Je n'y pris point autrement garde; Qui mal y sent s'en doit garder."

Vers 398. "Ja" no és al ms. Heaton l'hi afegeix per completar el vers.

Versos 399-401. La brevetat d'aquest passatge referent a Paulina i Emília és potser deguda a la pèrdua de dos o més versos entre els 399 i 400 i entre el 401 i 402 que fa impossible de determinar amb certesa quines són aquestes dues persones. El "debat" esmentat en el vers 402 no indica pas necessàriament que tinguessin res en comú en literatura, ja que potser es tracta únicament d'una ficció de Rocabertí. Sembla probable que l'autor de la "Glòria d'Amor" coneixia bé el "Libro de las virtuosas y claras mujeres" d'Alvaro de Luna (imitat del "De Claribus Mulieribus" de Boccaccio) i hom pot conjecturar que les dues persones esmentades siguin "Paulina, mujer de Boecio Torcato" i "Emília, mujer del Gran Africano", les virtuts de les quals són els temes respectius de dos capítols del llibre d'Alvar de Luna.

Al vers 1411 surt una altra "Emília", que deu ésser diferent persona, potser una de les narradores del "Decameron" de Boccaccio. Heaton, que fa aquestes conjectures, opina que en aquest vers 401 "Emília" es un mot de quatre síl·labes i al 1411 un trisíl·lab.

Vers 416. "No basten dir", al ms.-Heaton creu que vol dir "No bast a en dir".

Versos 417-419. Citació de la segona epístola als Corintis de Sant Pau, 12, 4: "quoniam raptus est in paradysum; et audivit arcana verba, quae non licet homini loqui". El poeta ha entès malament les Escriptures, en dir que era com Sant Pau,

perquè en aquest passatge l'apòstol no parla d'ell, sino d'un home que coneixia.

(Nota de Heaton)

Versos 422 i 423. "Tot" i "jo" són afegits per completar el sentit i les síl.labes dels versos.

Versos 425 i 426. Heaton veu en aquests versos un ressò del "Roman de la Rose" (versos 695-696, edició Michel)

"Des ore si cum je sauré
Vous conterai comment j'ovrai."

Vers 435. Al ms. "no bast escriure". Veure nota al 117.

Vers 449. Heaton s'estranya de trobar "cremaven" en plural, cregut que aquest verb només és transitiu en català i atribueix la pretesa errada al copista, per fer rimar aquest vers amb els 446 i 451. Però "cremar" també és intransitiu i "al foc" vol dir en aquest cas "en el foc".

Versos 457-458. Compareu aquests versos amb els Trionfi de Petrarca (II, 107 i 108)

"Come uom ch'è infemmo, e di tal cosa ingordo
ch'è dolce al gusto, a la salute è rea." (N. de Heaton)

"Dant", al vers 458, sembla una lliçó errònia del ms. El sentit de la frase demana "dan", és a dir, "donen".

Vers 468. "Brassors" al ms.

Versos 469-480. Ací Rocabertí sembla estar descrivint les imatges vistes en un somni, més que no pas esdeveniments reals. Heaton hi veu una imitació de les descripcions que fa Boccaccio, a l'"Amorosa Visione", de les escenes que l'autor italià diu haver vist pintades a les parets del palau de Cupidó.

Versos 475 a 480. La introducció de tots aquests personatges al·legòrics sembla ésser deguda a la influència del "Roman de la Rose". (Nota de Heaton)

Versos 484-492. Heaton declara no veure's capaç d'identificar aquestes "tres dones molt insignes", tot i que el vers 490 sembla indicar que cal cercar llur personalitat en el Gènesi. Cambouliu indica que deuen ésser les Tres Gràcies i després afirma que en tot cas hi ha aquí un record del Dant (Cant II de la Divina Comèdia o la IV Canzone.) Si per cas, seria la XX Canzone, on Dant diu:

"Tre donne intorno al cor mi son venute",

i aquestes tres dones són "Drittura", "Larghezza" i "Temperanza" que pugnen per entrar en el seu cor junt amb Amor. Aquesta explicació, que té certs fonaments, no lliga amb els versos 486 i 490 i Heaton tampoc no l'admet.

Vers 490. Si en lloc de "la de Sem" diguéssim "lo de Sem", es referiria al naixement d'aquest fill de Noè. Si hom accepta la lliçó del ms., l'antecedent de "la" seria "mort" al vers precedent. (Nota de Heaton.)

Vers 492. Aquest vers llatí és adaptat de l'Ordinari de la Missa, amb l'addició del ^{non Amari} l'adverbi "semper": "Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem." Aquest darrer mot és accentuat per rimar amb "Sem". (Nota de Heaton).

Versos 496 a 498. Compareu-los amb els 25-28 del Infem del Dant, Cant IV:

"Qui vi, secondo cherper ascoltare,
Non avea pianto, ma che di sospiri,
Che l'aura eterna facevan tremare:

Ciò avvenia di duol senza martiri." (Nota de Heaton).

Versos 499- 500.- Compareu amb Boccaccio, Amorosa Visione, cap XL, 26-27:

"Qual già cantando, e qual cogliendo fiori
Chi' sedea et chi danzava in un pratello." (N. de Heaton).

Vers 500. Sobre el mot "guiscarda", Heaton confessa no haver trobat cap informació. Indubtament té la mateixa rel que l'adjectiu del vell francès "guiscard" (rusé, astucieux, avisé. Godefroy) En els dos passatges en els quals es presenta (versos 500 i 1038) sembla que s'hi designi una mena de dansa, potser una dansa de fantasia o traça.

Versos 502 a 504.- Compareu amb Dant (Inferno, III, 28-30):

"Facevano un tumulto, il qual s'aggira
Sempre in quell'aria senza tempo tinta
Come la rena quando a turbo spira." (Nota de Heaton)

Vers 507.- Al ms "çors". Heaton dona com a lliço "ço's (és a dir, ço és) spirit".

Vers 509.- El terme "uquet" que potser hauria de grafiar-se "oquet", no es troba en cap dels diccionaris catalans. Heaton suggereix que es tracta del vell mot francès "hoquet", emprat en el sentit que ho fa Guillaume de Machaut en el seu "Prologue" (Double hoqués et plaisants lais) i que defineix Godefroy com a: "frase harmònica en la qual una o diverses parts eren interrompudes per silencis."

Versos 512 i 513. Compareu amb Dant (Inferno, V, 110-111.):

"Clina'l viso, e tanto il tenni basso,
Finche il Poeta mi disse: Che pense?" (Nota de Heaton.)

Vers 524.- En lloc de "veig", Heaton trobaria més natural "veus", posat que Conexença està explicant al poeta la situació. Potser és degut a una confusió del copista (el signe emprat per "us" s'assembla molt a una "g"). La rima defectuosa de "memòria" i "misericòrdia" potser sigui deguda a l'existència de les dues versions dissemblants que Heaton suposa.

Versos 529-531.- També ací sembla haver-hi un ressò del Dant (Inf. III, 55-58):

"E dietro le venia sì lunga tratta
Di gente, ch'i non avrei mai creduto
Che morte tanta n'avesse disfatta."

El text de Rocabertí podria millorar-se llegint "vençuda" en lloc de "venguda".
(Nota de Heaton)

Vers 537.- Personatge de la Il·liada, Darès passà en l'Edat Mitja per l'autor d'una "història del setge de Troia" en vers grec, l'original del qual hom digué que s'havia perdut, però que esdevingué molt popular en la seva pretesa traducció llatina "De excidio Troiae historia". Sembla segur que es tracta d'una mistificació. Hom havia senyalat com a autor del llibre Corneli Nepos, però els crítics llatinistes, basant-se en l'estil de l'obra, neguen aquesta paternitat i fixen la redacció del text llatí cap segle III. Traduïda al francès, l'obra del pseudo-Darès tingué molt d'èxit i assolí moltes edicions en els primers temps de la impremta. Va inspirar a Benoît de Sainte-More el seu "Roman de Troie" i a Guido delle Colonne la seva "Historia destructionis Troiae", traduïda a totes les llengües d'Europa i que ja hem vist que també fou arromançada en català per Jaume Conesa, notari de la reina Elionor de Sicília, a mig segle XIV. Es possible que Rocabertí conegués el text de Darès i els dels seus dos parafrasejadors.

Versos 538 a 546.- Segons Cambouliu, la reina Amazona en qüestió és Antíope, la qual, diu, es maridà amb Teseu. Veurem la "Teseide" de Boccaccio. Però Heaton diu que l'autor francès s'ha equivocat: a la "Teseide" és Hipòlita qui es casa amb Teseu. Adhuc així, Heaton creu que aquesta reina Amazona no és ni la una ni l'al-

tra, sino Pentesilea, ja que aquesta intervingué a la guerra de Troia i Rocabertí acaba d'esmentar Darès. Pentesilea anà a lluitar al costat dels grecs i fou morta per Pirrus. Heaton veu en els versos 540-542 una al·lusió a aquest fet i en els 543-546 l'elogi de les virtuts de la reina. Rocabertí deu haver tret la història del "Roman de Troie" o potser de l'"Amorosa Visione" de Boccaccio (cap. VII I, versos 76-84) on també surt el destí tràgic de la reina Pentesilea.

Al vers 545 aquesta reina Amazona és al·ludida amb el títol de "rei". Potser això és degut a un error del copista, però també pot ser un exemple de l'ús general del mot rei en tant que "sobirà, senyor". Cf. Auzias March, LXXV, ed. Pagès, 29:

"Mas Venus diu: Jo són rei natural" (Nota de Heaton)

Al vers 539 el mot "reyna" del ms. sembla haver d'ésser tri síl. lab: "reïna", forma freqüent a l'Edat Mitja (Cf. "Poesies" de Ramon Llull, ed. "Nostres Clàssics", pp. 70 i 71, versos 342, 345, 352, 354, 359, etc.) Si el mot fos bi síl. lab, aleshores el vers quedaria coix i potser caldria posar "a" davant de "la reina".

Versos 548-559. La història de Jason i Medea podia ésser coneguda de Rocabertí per la "De excidio Troiae historia" de Darès i pel "Roman de Troie". Boccaccio, a la seva "Amorosa Visione" també s'hi refereix en dos passatges. Al vers 1207 de la "Gloria d'Amor" Medea torna a sortir, en companyia de Ginebra, Ariadna, etc.

Al vers 551 el manuscrit diu: "e altre sospirava".

Versos 563 a 583. La història dels amors d'Aquil·les envers Polixenes troba esmentada en diverses obres accessibles a Rocabertí: la de Darès, el "Roman de Troie", "I fatti d'Enea", de Guido da Pisa, les "Histories Troyanes" de Guido delle Colonne, així com Boccaccio, a les seves "De Claribus Mulleribus" i "Amorosa Visione".

El vers 579 es refereix a l'ofertament d'Aquil·les d'abandonar Troia Grècia a canvi de la mà de Polixena. (Nota de Heaton).

Versos 572-574. Compareu amb Dant Inf. V 118-120:

"Ma dimmi: al tempo de'dolci sospiri,

A che e come concedette amore,

Che conoscesti i dubbiosi desiri?" (N. de Heaton)

Versos 584-595. La història de Briseida o Briseis, com les darreres acabades d'esmentar, devia ésser igualment familiar a Rocabertí pel "Roman de Troie". A "Amorosa Visione" també és representada, pregant a Aquil·les que no l'abandoni. En quant a la descripció del seu càstig a la "Gloria d'Amor", és manllevada, com ja va observar Cambouliu, a l'"Inferno" (XII, 52-57):

"Io vidi un' ampia fossa in arco torta,

Come quella che tutto il piano abbraccia,

Secondo ch'avea detto la mia Scorta,

E tra il pie della ripa ed essa, in traccia

Correan Centauri armati di saette,

Come solean nel mondo andare a caccia." (Nota de Heaton)

Al marge del text, enfront del vers 608, hi ha la següent nota, en vermell: "Aquesta fou filla de Calcas, bisbe de Troia, enamorada de Troiol, fill del rei Priam, e fou desconeixent, car amà Diomedes, rompent la fe a Troiol" Vegeu la nota gairebé idèntica al marge de l'obra "Sort" d'Antoni Vallmanya, al mateix manuscrit, foli 240. Segurament són de la mateixa mà, probablement de Vallmanya. Cf. amb les altres notes marginals en primera persona dels seus versos al final del manuscrit.

L'ús de l'article indefinit davant del mot "Minotauro" fa comprendre, com diu Heaton, que Rocabertí tenia un concepte errat d'aquest personatge mític, posat que implica que n'hi havia més d'un, com de Centaures. (Nota de Heaton)

Al vers 585 el ms. diu "un viu". Sembla que es tracta d'una errada del copista, i que hauria de dir "on".

Vers 600.- Compareu amb Dant, Inf. IV, 47:

"Comincia'io, per voler esser certo." (Nota de Heaton)

Vers 610.- Cf. Boccaccio, "Filostrato", llibre I, stanza 22:

"Che è a porre in dinna alcuno amore?
Che come al vento si volge la foglia,
Così in un di ben mille volte il core
Di lor si volge."

i. també Jacme Roig, "Spill de les dones", versos 620-621:

"Més que el penell
les muda el vent." (Nota de Heaton)

Vers 613. Cf. Auzias March (I ed. Pagès, "tomada", repr. al foli 49 del Canç.)

"Absença és lo veme qui la gasta."

Vers 626.- "Cerca un flum", és a dir, "prop d'un riu". Castellanisme?

Versos 629-631.- Dels sis amadors agrupats ací, alguns són de difícil identificació. Ulixes (Ulisses) i Diomedes no ofereixen cap dificultat. Dido tampoc. Rocabertí coneixia pel "Roman de Troie" o les "Histories troianes" la història dels amors ~~de~~ dels dos primers. Boccaccio i el Dant també els ajunten en llur evocació, a "Amorosa Visione" i l'"Infemo". Tot el capítol XXVIII de la primera està consagrat a Dido.

El Fileno esmentat potser és el rival malaurat però fidel de Florio al Filocolo de Boccaccio. En quant a Mando i Pando, Heaton declara que li són completament desconeguts, i suggereix que el primer nom és una errada de l'escriptent per "Manto", la història del qual es troba al "De Claris Mulieribus" de Boccaccio. En quant al segon nom, potser tingui alguna relació amb "Caterina di ser Pando", una de les cinquanta-cinc dames esmentades a la Caccia di Diana, també de Boccaccio.

Fulgenci és aparentment l'escriptor llatí Fabius Plancius Fulgentius (468-533 d. de J.-C.) El Marquès de Santillana l'esmenta a la seva "Defunción de don Enrique de Villena", XX, 5-6:

"Perdimos a Tullio e a Cassaliano,
Alano, Boecio, Petrarca, Fulgencio."

Però és difícil de veure els motius pels quals ha de trobar-se al Jardí de l'Amor, sino és per haver escrit la Mitologiae, en la qual conta diverses històries amoroses dels déus.

"Leno" és indubtablement Helen de Troia, i la referència és als anys feliços que passà amb la seva muller Andròmaca a la "Nova Troia", on el visità Eneas, després de la guerra de Troia (Eneida, III, 297-355). La forma "Leno" indica que Rocabertí devia trobar el nom a alguna font italiana, potser a "I fatti d'Enea", de Guido da Pisa, on l'element amorós de la història es troba més desenrotllat que a Virgili.

(Nota de Heaton)

Vers 627.- Referent a Irena, Cambouliu escriu: "Es tracta ací de la famosa emperadriu Irene, més cèlebre encara en les novel·les que a la història, i que passà, hom diu, els seus darrers anys en un convent". La Irene que al·ludeix Cambouliu és la que fou emperadriu de Constantinoble del 780 al 802; la seva història és contada per Boccaccio al "De Claris Mulieribus", on pot haver-la llegida Rocabertí.

Però Heaton es resisteix a acceptar aquesta identificació, posat que el personatge històric en qüestió no ofereix cap acte ni caràcter propi per a fer-li ocupar dignament un lloc tan destacat a la visió de Rocabertí. Deu tractar-se, creu, d'algun personatge oblidat d'alguna història de l'Edat Mitja, probablement distint de l'altra "Irena" esmentada als versos 802 i 805.

Vers 645.- "Planyents" i "cantants", gerundis, concorden amb els pronoms, com si fossin adjectius. La "s" final del primer mot podria ésser el pronom "se", però en aquest cas l'altra seria abusiva.

Vers 651.— "Que no en dir". Hem afegit la proposició, que dona més claretat a la frase i no altera el metre.

Versos 659-661.— Una pregunta semblant és adreçada sovint al Dant en la Divina Comèdia.
(Nota de Heaton)

Vers 662.— "Total raó" podria ésser "Tota'l raó", és dir, "totà la raó".

Vers 668.— "Eternal" ací és pres com a adverbi.

Vers 673.— "Ell" val per "a ell", per el·lisió de la preposició. Llicència poètica?

Vers 676.— "En cars" pot ésser "en cas" i també una forma incorrecta d'"encara": "encars".

Versos 680-700.— La persona a la qual s'adreça ací el poeta és Antíoc I, fill de Seleuc; el primer rei de Síria i Babilònia, i la història a la qual es refereix és la de l'amor d'Antíoc envers la seva madrastra Stratonice. El Petrarca s'hi refereix en els seus "Trionfi" (II^a, 94-129), i aquesta sembla la font directa de Rocaberti. En els "Trionfi", com en la "Glòria d'Amor", l'ombra endevina el desig del poeta de sentir la seva història (vers 108: "del mio dover quasi indovino") i els pocs detalls que en dona Rocaberti semblen emprar el mateix llenguatge que els "Trionfi" (loc. cit. versos 121.126):

"E se non fosse la discreta aita
Del fisico gentil, che ben s'accorse,
L'età sua in sul fiorire era finita.
Taceo amando quasi a morte corse;
E l'amar forza, e'l tacer fu vertute,
La mia, vera pietà, ch'a lui soccorse."

"Virtut" (vers 689) i "Pietat" (vers 700) semblen també suggerits pels dos darrers versos del passatge que acaben d'esmentar. En els "Trionfi", tanmateix, és Seleuc i no Antíoc qui conta la història.

La lligó del ms. "Solento" per "Seleuco" és una errada natural en un escriptor que devia ignorar la història i no esguardà amb cura el nom en el ms. original. "Antiotra" per "Antiocho" pot explicar-se per una confusió del nom amb el de la ciutat d'Antioquia (Antiocha o Antiochia en provençal) esdevinguda familiar al públic de l'Edat Mitja després de les Croades.

Es difícil d'explicar perquè ací hom fa parlar a Antíoc de si mateix com d'un romà. Potser el poeta el confon jatsia amb Antíoc III el gran, que fou vençut per Lucius Cornelius Scipio, a Magnèsia l'any 190 a. J.-C., o amb Antíoc IV, que hom assegura haver viscut un cert nombre d'anys a Roma abans d'esdevenir rei, i a'haver adoptat els costums romans. Una confusió semblant sembla haver sofert Petrarca quan escriu (loc. cit. 109-111)

"questi è Antiocho,

Mio figlio, che gran guerra ebbe con voi."

Els versos 695 a 697, posats entre parèntesis, sembla que no tenen res a veure amb la història d'Antíoc; probablement foren inserits ací per una errada de l'escriptor, perquè lligarien millor amb la història de Sofonisba que segueix. En realitat, deuen ésser variants dels versos 719-721 posteriors, en el qual cas hom pot suposar que les dues o més versions de les quals copiava l'escriptor eren bastant diferents en aquesta part del poema. Per explicar la repetició d'aquests versos en la variant que segueix hom ha d'imaginar-se només que l'escriptor es vegé interromput en la seva obra en aquest punt i que en reprendre la seva tasca va copiar d'una altra versió diferent de la que havia estat transcrivint. Hom pot suposar a l'trament que aquests versos prenen el lloc d'altres en els quals el poeta esmenta pel seu nom Stratonice, com fa el Petrarca en els seus "Trionfi". En l'absència del text original o de la suposada segona versió, el significat del vers 696 roman per força obscur.

(Nota de Heaton.)

Vers 680.—"Cremant del foc de Fedra". Fedra, muller de Teseu, rei d'Atenes, va enamorar-se del seu fillastre Hipolit. En realitat, el cas evocat en la "Gloria d'Amor" és el contrari, per quant és Antioc qui parla del seu amor per la seva madrastra Stratonice.

Vers 682.— Segons Heaton, "dir no volgui" equival a "dir no ho volgui". Tanmateix, sense aquest afegito, el significat d'aquests tres versos sembla prou clar: "Els meus costums, que cremaven del mateix foc de Fedra, en dugueren a la mort abans que jo volgués confessar el meu dany; perquè calli com a pedra..."

Versos 703-733.— La historia de Sofonisba també és relatada breument en els Trionfi de Petrarca, on precedeix immediatament la d'Antioc, i no pot dubtar-se que fou aquest passatge el que inspirà a Rocaberti a incloure aquesta historia en el seu poema. Pero la semblança en els detalls és molt remota, i en els "Trionfi" és Massinissa qui parla amb el poeta, mentre que a la Gloria d'Amor és Sofonisba.

Segons Heaton, la font de Rocaberti en quant als detalls que dona sembla ésser el "Publius Cornelius Scipio Africanus" en el "De Viris Illustribus", del mateix Petrarca, que fou traduït a l'italià per Donato degli Albanzani da Patrovecchio a darreries del segle XVI (vegeu "Le Vite degli Uomini Illustri" di Francesco Petrarca en Collezione di Opere Inedite o Rare, vols. 34-35, pp. 535 i següents, 1874.) Cf. els següents passatges paral·lels:

Rocaberti.	Petrarca (Donato)
Lo gran tumult intrant de les gents d'Armes	Valente uomo in mezzo del furore delle battaglie.
En lo palau Massinissa prengué complint en mi noces entre les armes	Montò nel palazzo e subito compì le nozze.
Per haver pres la serva dels Romans	era serva dil popolo di Roma
Dins en un jorn li viu gran senyoria, cativa après e reina dins un temps	quella in uno medesimo di fosse stata presa, e da prima veduta e amata e tolta per moglie.

La forma "Massinissa" per "Massinissa" pot explicar-se per una assimilació amb el nom comú Màxim (Massimo, en italià). En una variant dels mss. de Petrarca es troba la mateixa forma (V. ed. Appel, p. 281.) (Notes de Heaton.)

Referent als versos 725 i 726, Heaton creu que fora possible que es tractés de la suposada branca dels Rocaberti italians. Pero també admet que es tracti de l'orgull col·lectiu dels catalans d'ésser descendents dels romans. L'afegito de la preposició "d'" és proposada per Heaton i millora el sentit.

Vers 708.— Al ms. "Comencé dir". Sembla més gramatical "començà a dir", ja que es tracta de Sofonisba que parla.

Vers 709.— L'ortografia fonètica de l'escrivent li fa suprimir el "en" o "m" entre "qui" i "mataraen".

Versos 719-781.— Com ja ha estat fet observar sobre els versos 695-697, una tercia sembla el resso o una versió diferent de l'altra.

Versos 735-736.— Heaton proposa aquesta esmena: "e restan sola; mes del ver, etc."

Vers 737.— Heaton posa una coma entre "rao" i "vol", atribuïnt per tant valor de substantiu a aquest darrer mot, que deu prendre per "voler". Si xi "sobraren" no té "els nostres ulls" per subjecte, "qual poder" requereix el plural.

Vers 738.— Sembla que per una llicència poètica l'autor hagi suprimit un "que" davant de "clarament", que aclariria gramaticalment la frase.

Versos 747-764.— Aquest passatge és una imitació del Dant, (Inf. IV, 82-102), on l'italià diu que troba Homer, Horaci, Ovidi i Lucà. Cambouliu creu que els tres poetes francesos que troba Rocabertí i que foren vençuts per Petrarca deuen ésser Alain Chartier, tan apreciat pels poetes d'aquella època, Guillaume de Lorris, l'autor del primer "Roman de la Rose" i Guillaume de Machaut, que fou mestre de l'anglès Chaucer.

Vers 776.— Al ms. "E qui el vol mort". Si mort és ací adjectiu i no nom, cal que segueixi en singular, però el "lo's" que vé després sembla regir el plural de tota la frase.

Versos 790-812.— Malgrat la precisió d'algunes al·lusions d'aquest passatge, que semblen evocar una història coneguda d'aquell temps, Heaton confessa no haver pogut identificar els personatges que hi són esmentats. Creu, com Cardona, ("Delle antica letteratura catalana", Nàpols, 1878) que es tracta d'herois d'històries en voga a Europa aleshores. Cambouliu assegurà que l'Irena del vers 802 és la mateixa emperadriu de Bizanci que també identificà en l'al·lusió del vers 637, perquè hom parla del monestir, i és fama que aquella emperadriu hi finà els seus dies. Heaton no accepta aquesta hipòtesi.

Vers 805.— Al ms. "Elisandre". Heaton creu que val per "E Alissandra" i que el nom següent Luquí, per Luchi, sembla ésser el desenvolupament normal en italià de Lucas, o sigui Lluç. I recorda que la història d'aquests dos enamorats és també al·ludida en un poema de Johan Rocafort ("Enamorat no fou més de Isolda", al Cançoner d'Amor, foli 135). Veure el vers 9:

"Jo no us am menys que L(1)uch féu Alisandra"

Versos 798-812.— Cambouliu creu que aquests versos són suggerits per la famosa inscripció de la porta de l'Infern, a la Divina Comèdia. Heaton creu més a viat que Rocabertí s'ha inspirat en un passatge del "Amorosa Visione", en el qual Boccaccio parla d'una inscripció que veu sobre la porta del castell on és a punt d'entrar. Per als versos 807-808, cf. amb "Amorosa Visione", II, 67

"Riposo eterno da cotal salite".

Versos 799-800.— Heaton s'estranya de trobar "viu escrit" amb el participi en singular, quan hauria de concordar amb "paraules tales". Hi ha altres exemples d'aquesta forma de construcció deslligada ("construction ad sensum") en l'obra de Rocabertí. Per altra banda, és ben viva en català actualment. Al ms. hom pot llegir "fer-li" i això reprendria el singular incorrecte. Hem modificat el text per "fer-hi" que sembla millorar-lo i restablir l'acord.

Vers 815.— Al ms. "tiraquella" per "tirà a aquella". Veure nota al vers 117.

Versos 819-849.— La història de Pàmfil i Fiameta és extreta de la "Fiametta" de Boccaccio, traduïda al català en el segle XV. (Veure edició de Miquel i Planas.)

Versos 828 i 829.— "Tant amar" i "sens causa desconèixer" al ms. Les preposicions "d'" i "a" semblen aclarir el sentit de la frase.

Versos 825-826.— Segons Heaton, aquests dos versos signifiquen que Fiameta s'adona que el poeta és de carn i ossos. La idea li sembla manllevada al Dant.

Vers 832. Al ms. "l·ligien". Sembla una errada del copista, perquè el sentit del vers següent requereix el subjuntiu per a aquest verb.

Versos 858-860.- Aquest simil pot haver estat manllevat per Rocabertí al següent pasatge de la "Fiammetta" (ed. Moutier, pag. 58): "Egli trapassavano poche mattine che io levata non salisi nella più escelsa parte della mia casa, e quindi non altrimenti che i marinieri sopra la gabbia del loro legno saliti speculano se scoglio o terra scorgono,..." (Nota de Heaton.)

Vers 866.- "Guasten" al ms.

Versos 867-943.- En aquest llarg discurs de Coneixença, Rocabertí presenta el tema del seu poema, ço és, que l'amor fidel i pur ha d'ésser recompensat, mentre que l'amor inconstant i pol·lútic que sigui castigat.

En els extractes publicats per Cambouliu, aquesta part del poema duu el títol: "Dissertació sobre l'amor; detalls satírics manllevats a la diàtriba de Boccaccio titulada "Il Corbaccio". Es evident que Cambouliu s'equivoca en senyalar el "Corbaccio" com a font per a aquest discurs, ja que la sàtira de Rocabertí, que és de l'espècie més benigna, va dirigida (contra només) aquelles dones que tenen un amor canviant i venal, mentre que la de Boccaccio és despietada i no estalvia ningú. Però l'error de Cambouliu fou copiat per diversos comentaristes subsegüents de la "Glòria d'Amor", com Cardona, Rubió i Lluch, Denk i C.B. Bourland. Farinelli, a les seves "Note sulla fortuna del "Corbaccio", (p. 434, nota), fou el primer d'assenyalar l'error, però l'atribuí a Rubió i Lluch, en lloc de traçar la seva font fins a Cambouliu.

(Nota de Heaton.)

Versos 886-887.- Al ms. "lleial" i "fa". Però tota la frase és en plural.

Vers 907.- Al ms. "muntiplique".

Vers 925.- Heaton troba dubtós el significat d'aquest vers. L'expressió "desitjar que Venus deixi Xipre" pot ésser una forma figurativa de dir "renunciar a l'amor pur i sense màcula", com vol expressar el context. Potser el vers sigui un record del "Roman de la Rose" (versos 16595 a 16728) on Venus és anada a cercar a Citera, és a dir, a Xipre.

Vers 939.- Al ms. "delitós", que sembla un error del copista. Heaton dona en el seu lloc "desitjós".

Vers 944.- Al ms. "E ell". Heaton creu que cal el femení "Ella". Efectivament, el text sembla referir-se a Coneixença.

Vers 961.- Al ms. "piedors".

Versos 974-992.- Pel que es refereix als amors de París i Viana (Vienne, en francès), vegeu la versió catalana del segle XV de la susdita història, publicada per R. Miquel i Planes en "Històries d'altre temps", vol I, Barcelona, 1910. Menéndez y Pelayo creu que d'aquest "roman" francès, com de tots els altres llibres del seu gènere, devia haver-hi hagut una versió anterior en vers. Heaton veu en els versos 979-982 i 989-992, possibles citacions directes, una confirmació de la teoria del savi castellà.

Vers 952.- La història de Guillem de Cabestany, el trobador català de llengua d'oc, és prou coneguda dels catalans. En la seva intervenció en el poema de Rocabertí, però, Cabestany no fa cap al·lusió a la llegenda de la seva mort violenta i del cor donat a menjar a la seva amant.

Vers 967.- "Fya", al ms., segurament per indicar que es tracta de "feia", contret per l'exigència del metre. Generalment són les bèsties ferotges i no els rius allò que Orfeu és representat com a amansint amb els sons de la seva lira.

Vers 976.- Al ms. "armonia" està subratllat i amb "A" majúscula, per error probablement del copista. De totes maneres, la repetició del mateix mot en dos versos seguits no sembla natural.

Vers 979.- Encara que el verb "poria" manca d'un complement, el pensament del vers és, evidentment: "Mai no podria dir el meu dolor en una cançó". (Nota de Heaton) .

Vers 983.- L'imperfet "deia" és generalment bi síl.lab, i s'escriu al ms., com aquí, "deya". Però les llicències poètiques el feien de vegades, com "feia", tri síl.lab, i aleshores, com al vers 978, al ms. ~~és~~ escrit "fehia". En aquest vers, però, hom no pot endevinar què és allò que regeix, si la rima, que ordenaria "feia", en tres síl.labes, reduint en canvi "Viana" a dos (i a tot arreu aquest mot és tri síl.lab), o bé la gràfia, que indica el bi síl.lab. Però aleshores no hi ha rima amb el vers 985.

Vers 988.- "E mes se dir" vol dir, "e més-se a dir". Vegeu nota al 117.

Vers 994.- El "della" del ms. en aquest vers sembla voler ésser "de la".

Vers 1015.- Al ms. "mansada". Però "ira és" poden fer dues síl.labes només.

Vers 1040 -1093.- Amb referència a aquest famós amant i poeta gallec, vegeu Puymaigre, "La cour littéraire de Don Juan II" (Paris, 1873, pp. 54-74, i H. A. Rennert, "Macias, o namorado" (Philadelphia, 1900.) La darrera obra conté tots els poemes autèntics de Macias, així com els dubtosos que li han estat atribuïts. Els versos 1052-1056 semblen una citació d'una obra de Macias. Tanmateix, no es troben al recull de Rennert, ni semblen una paràfrasi de cap dels poemes coneguts del poeta gallec.

Encara que Macias escrivís en gallec, ací hom el fa parlar en castellà, emprant tanmateix alguns catalanisms, en els versos 1082 a 1092, ("los" per "les" ; "degudo" per "debido", al vers 1086, i "lexa" per dexa", al vers 1089). Si aquests catalanisms no són una errada del copista, indicarien que Rocafort parlava imperfectament el castellà .
(Nota de Heaton.)

Per als lectors que no coneguessin aquest famós personatge del segle XV, recordarem que Macias fou un poeta gallec, criat d'Eric de Villena, -el poeta i nigromàntic descendent del Comte de Villena, cosí germà del rei Pere III de Catalunya-Aragó, - que fou més ^{celebrat} famós pels seus amors malaventurats i la seva mort tràgica que pels seus versos. Esdevingué l'ídol dels amants i Lope de Vega, -com Mariano de Larra molt més tard, -dugué a les taules la seva vida.

Versos 1053 i 1054.- Al ms. "siempre recresse" i "padresse".

Versos 1041 a 1047.- Alguns dels detalls d'aquest passatge han estat manllevats al Dant (Inf. V, cf. v. 73-74)

"Io cominciavi: Poeta, volentieri
Parlerai a que'due, che insieme vanno."

ib., 76-78

"Ed egli a me: Vedrai, quando saranno
Più presso a noi; e tu allor li prega
Per quell'amor che i mena; e quel verranno",

ib. 80:

"Mossi la voce: O anime affannate".

(Nota de Heaton).

Versos 1057 a 1059.- "Lo Dip", al ms. Heaton confessa desconèixer la història o incident d'Edip (?) i el lleó ací al.ludida.

Vers 1083.- Al ms. "Ories". Indubtablement es tracta del marit de Bethsabé (II, Sam., cap 11.) També "tantamor", en virtut de les regles ortogràfico-fonètiques del copista del ms.

Vers 1086.- Aquest vers sembla un incís i és un xic obscur. El ms. dona "los" on

hom esperaria trobar el complement indirecte "les" (veure nota als v. 1040-1093) ja que el complement directe és "lo degudo"; altrament en el passatge no hi ha cap antecedent per a aquest pronom. El vers es refereix probablement als que han causat la malaurança del poeta i els quals, com a conseqüència, no tractarà amb miraments.
(Nota de Heaton).

Vers 1104.— Lançalot, el cavaller del Llac, amant de la reina Ginebra.

Vers 1119.— Les quatre persones esmentades en aquest vers semblen no haver tingut res de comú en literatura. L'ur identificació ofereix dificultats.

"Gliffet" és potser el Guilfet les gestes del qual són cantades per un dels joglars a la festa d'Archimbaut, en el Roman de Flamenca, (vegeu Paul Meyer, 1865, v. 674). Es tracta, sembla, d'un rei sense importància que surt a l'"Erec et Enide" de Chrétien de Troyes, i que havia estat present a diverses empreses dels cavallers del rei Artur.— Nexó és indubtablement el Centaure Nessus, qui va provar de robar Dejanira a Hèrcules. Dant l'esmenta a l'Infem, i Boccaccio a "Amorosa Visione".

"Panteo" deu ésser Penteu, rei de Tebes, que fou perseguit i esbocinat per les bacants. L'"Ameto" de Boccaccio l'esmenta, i també el Marquès de Santillana.— "Anteo" com està al ms., és el gegant Anteu, fill de Neptú, que també surt a l'obra del Dant i a "Amorosa Visione".

L'esment de Nessus i d'Anteu, com probablement també el de Penteu, entre els amants famosos del Jardí d'Amor, pot ser simplement degut a un desig de farciment, i al fet que Rocabertí devia haver trobat aquests noms en els seus models, Boccaccio i Dant.
(Notes de Heaton).

Vers 1120.— Pau de Bellviure, poeta català probablement del segle XIV, del qual figura un poema (l'únic que se li coneix) al "Cançoner d'Obres Enamorades" (fol. 116. —Veure notes.) Ausias March l'esmentà en una de les seves poesies.

Vers 1121.— El diccionari no dóna una definició de "macha" o "maca", substantiu, que sigui satisfactòria per a aquest passatge. Heaton creu que el vers vol dir "com l'esparver que subjecta la seva presa amb força entre les urpes que esclafen". "Maca" li sembla un substantiu tret del verb "macar".

Versos 1122 i 1123.— Malgrat la forma estranyament corrompuda, "Pariseo" deu ésser Pirrus, que rebé Andromaca, vidua d'Hèctor, entre el botí que li correspongué, després de la presa de Troia. Però Pirrus ja és esmentat al vers 16, sota el seu nom correcte. Llicència poètica o error del copista?

Versos 1130 - 1138.— Affrico i Melsola són els protagonistes del "Ninfale Mesolano" de Boccaccio. En aquesta història, tanmateix, no es fa cap esment dels instruments musicals tocats per Africo, ni de la cançó a la qual es refereix el vers 1132. Per tant, si no s'admet que el talent musical d'Africo sigui una ficció de Rocabertí, cal creure que aquest confongué la història amb alguna altra o bé que en condixia una versió diferent de la de Boccaccio
(Nota de Heaton).

Versos 1142-1192.— La història d'Hero i Leandre és contada d'una manera semblant a com ho fa Boccaccio a l'"Amorosa Visione", cap XXIV, v. 52-60. (Nota de Heaton).

Vers 1144.— Al ms. "Elespont". Però al vers 1149 diu "Alespont" i al 1157 "Lespont". Sobre "fom", veure nota al vers 180.

Vers 1148.— Consiexença és tractada ací de "poeta". Heaton hi veu una imitació del Dant, qui es dirigeix sovint amb aquest títol a Virgili, a la "Divina Comèdia".

Vers 1151. La lligó del ms. és "Ço quel Leandro basta". Aquesta "l" abusiva, que sembla una anticipació de la primera lletra del mot següent, pot obeir, creu Heaton, al desig del copista de fer veure que mancava la preposició "a": "ço que a Leandro..."

Vers 1153.— Al ms. "guasta".

Vers 1159.— Heaton s'extén llargament sobre aquest "Elies". Creu que es tracta probablement d'una errada del copista i que cal llegir "Elles" (per Hel.les), perquè al passatge corresponent de l'"Amorosa Visione" (cap XXIV, versos 55-57) a aquest personatge és esmentat com segueix:

"Sovvenemi ivi quando vi cadette
Elles, andando di dietro al fratello
All'isola de'Calchi, ove ristette."

En cas que aquesta hipòtesi no fos exacta, potser es tractaria d'Helyas (o Helias Elies), el famós "Cavaller del Cigne", la història del qual, comú a totes les literatures medievals d'Europa, fou incorporada a la "Gran Conquista de Ultramar". O bé pot referir-se a l'heroi de la cançó de gesta francesa "Elie de Saint Gille", ja que aquest, abans de trobar Rosamunda, la seva estimada, es cabussa en l'aigua amb el seu cavall i neda fins a terra ferma per tal d'escapar-se d'una illa on ha estat retingut presoner pels sarraïns.

Vers 1162.— Possiblement aquest vers és un record del Dent (Inf, IV, 102)
"Si ch'io fui sesto tra cotanta senno".

Vers 1164.— "Cesto", al ms. Igual al vers 1191.

Vers 1165.— "Ero" al ms.— Igual al vers 1173.

Vers 1175.— "Xerces", al ms. Es tracta del rei de Pèrria, vençut pels grecs comandats per Temístocles, a la batalla naval de Salamina, l'any 480 abans de J.C.

Vers 1177.— Al ms. els mots "fflamenchs" i "Mari" no són subratllats, com ho són regulament els noms propis, ni van escrits amb majúscules. El fet que el primer tingui una doble ff inicial indica que probablement estava en majúscula en el ms. del qual el copià l'escrivent del Cançoner de París.

La referència al ludeix a la desfeta dels Cimbri per Màrius l'any 101 a. C. Probablement la font de Rocabertí és la relació que dona d'aquest fet la traducció italiana del "De claris mulieribus", de Boccaccio, feta per Donati degli Albanzani da Patrovecchio. Donato tradueix el títol llatí "De conjugibus Cimbriorum" per "Delle donne de'Fianninghi e de'Tedeschi", i al text també empra "Fianninghi" com a equivalent del "Cimbri" llatí. A la traducció italiana del "De viris illustribus" de Petrarca, també de Donato, i en el capítol dedicat a Gaius Màrius, el mot "fianninghi" també es troba un cop per "cimbri", i hom dona la descripció de la gran batalla.

(Notes de Heaton).

Vers 1193. Al ms. de París no hi ha cap interlínia després d'aquest vers, però és evident que acaba un cant en la versió original, perquè el sistema de cloure un capítol amb un vers suplementari que rima amb el segon de la darrera "terzina", manllevat a Boccaccio, Dant, etc., ha estat utilitzat tot al llarg del poema. Al ms. de Barcelona manca aquest vers i els tres següents.

Vers 1206-1208.— Les cinc persones esmentades en aquests versos són de fàcil identificació. La primera és la reina Ginebra, i la forma del nom pot ésser basada en el de "Ginevra" que li donen Boccaccio i Petrarca. La segona és Ariadna; Petrarca, als seus "Trionfi" la nomena "Adrianna", i el Boccaccio i el Marquès de Santillana ("Comedieta de Ponça") "Adriana". La tercera és Medea (vegeu nota als versos 548-559). La quarta és Sigismonda, de la famosa història de Guiscardo i Sigismonda; la forma breu que dona al nom fa suposar que Rocabertí ha pres com a font la primera novel·la de la quarta jornada del "Decameron". La cinquena és, sense cap dubte, Francesca da Rimini.

(Notes de Heaton.)

Versos 1209-1211.- Al marge del ms., davant el vers 1209, hi ha la següent glossa: "N^o Guiscardes". Per al probable significat de "guiscardes", vegeu la nota del vers 500. Encara que els noms dels versos 1209 i 1210 no duguin majúscules al ms., estan subratllats, la qual cosa indica que han d'ésser presos com a noms propis. És probable, creu Heaton, que Rocabertí personifica ací els títols d'algunes danses conegudes de l'època i que les representa a l'entorn de l'Amor.

Versos 1213 i 1214.- Fedra és probablement la muller de Teseu, duta a l'escena per Eurípides i Racine. Blancaflor (Blanche fleur) i Filocolo son personatges d'"Il Filocolo", de Boccaccio. Sobre Guiscard, veure la nota als versos 1206-1208.

Versos 1219 i 1220.- "Rambau de Vaqueres" és Rambaut de Vaqueires, trobador provençal cèlebre. Per la història dels seus amors amb Beatriu de Montferrat, vegeu Joseph Anglade "Les Troubadours" (Paris, 1908, pp. 206 i següents.) (Nota de Heaton).

Vers 1223.- En aquest vers, "mil(1)s" és emprat com a adjectiu, cas no esmentat per cap gramàtica ni diccionari. Podria millorar-se aquest vers i el sentit gramatical alterant-ne la redacció així: "Esser aquests los que Amor mills amava". (N. de Heaton)

Versos 1230-1231.- Aquesta és una referència a la famosa història de Jaufre Rudel de Blaya, trobador cèlebre, i de la Comtessa de Trípoli. Edmond Rostand l'ha presa per tema de la seva "Princesse Lointaine".

Vers 1237.- Heaton veu en "pur" un adverbí (cf. l'italià "pure"^{després}) i es basa en exemples que del seu ús es troben en provençal. Podria ésser, també, que fos simplement l'adjectiu que qualifica "esguard".

Versos 1240-1241.- Al ms. "Cunya", que sembla una errada del copista. Referent a Llorenç de Cunya (és dir, Johan Lourenço da Cunha, poeta portuguès del segle XIV), així com a la cançó anònima de la mateixa època "Al, donas, porqu' en tristura" al.ludida aquí, vegeu Lang "Cancioneiro Gallego-Castellano" pags. 224-227. (Nota de Heaton)

Vers 1247.- "Amau Daniel", un altre dels més famosos trobadors, que també surt a la Divina Comèdia. Segons Heaton, en lloc de "sa forma", hauria de dir "la forma".

Vers 1249.- "Feba" és Febe, o la lluna.

Vers 1250.- "Dampnes" és Dafne, qui fou canviada en llorer pel seu amor a Apol. El vers al.ludeix a la llussor de les seves fulles, que pot veure's en la fosca. El mot es presenta en la mateixa forma en el pròleg (ratlla 95), en la qual la frase és "tal dec aparer Dampnes davant los ulls de Febo", traducció de la frase corresponent de l'"Ameto" de Boccaccio: "cotale apparisse Dafne agli occhi di Febo." (N. de Heaton.)

Vers 1255.- Aquest vers és un resso del poema de Bernard de Ventadour:

"Quant vei la lauzeta mover
De joi sas alas contra'l rei,"

un dels més coneguts de la lírica provençal. Rocabertí pot haver-se'n recordat en parlar, en els versos 1242-1253, de guaitar ("a contra-sol", com diu Ventadour) a Júpiter, Febus i Dafne, els quals representa en els llocs més alts i brillants del Jardí de l'Amor. L'alosa i el raig de sol són aquí personificats en llur nom provençal per poder-los dar un lloc en el Jardí.

Aquest famós poema de Bernard de Ventadour és reproduït també en part en el "Conhort" de Francesc Ferrer. (Nota de Heaton)-

Versos 1260-1277.- És difícil que els versos 1260 i 1262 estiguin en primera persona i siguin parlats per Rocabertí, posat que unes ratlles més avall (versos 1271-1277)

aquest parla de Bernat no com a mort, sino que el fa enraonar. El subjecte no sembla tampoc ésser Bernat. És necessari de suposar, per tant, que s'han perdut una quantitat de versos importants, que devien al·ludir algun incident o episodi determinat de la vida de Bernat de Ventadour ("la tan gran viltat"). Aquest incident podria ésser el bandejament de Bernat de Ventadour per Agnès de Montluçon, muller d'Eble de Ventadour. En aquest cas, els versos 1260-1261 podrien explicar-se com referint-se a Agnès, la qual en exiliar Bernat fou la causa del "turment" i del "delit" que es reflecteixen en els poemes que ell compongué a honor seva. El vers 1265 podria així explicar-se com una al·lusió a la gelosia d'Eble de Ventadour. En quant a la biografia de Ventadour, vegeu Joseph Anglade "Les troubadours", pag. 108 i següents.

Els versos 1275-1277 semblen parlats, com els tres precedents, per Bernat, i es refereixen potser al seu recés al monestir de Dalon després de la mort del seu darrer protector Raimon V, comte de Tolosa. A aquests versos segueix un absurd canvi de tema, degut potser a la pèrdua d'altres versos, perquè, com és evident del context, (versos 1303-1320) no és Bernat qui s'agenolla davant del déu de l'Amor i qui li fa la presentació i la petició d'ajut per a Rocabertí, sino la mateixa Coneixença.

La llició del vers 1275 és incerta. Al ms. diu "de manho". En l'absència dels suposats versos perduts, "ma trista faula" quedaria més lògic. La manca de sentit d'aquest vers fou remarcada per un copista ulterior, i aquest feu un esforç per corregir-la, ja que al ms. de París l'adverbi "no" duu una lletra petita superposada, una "r" en aparença, unida a la "o" per un traç horitzontal. El ms. de Barcelona dona "manor". "Menor", tanmateix, no millora pas el sentit. (Nota de Heaton).

Vers 1267.- Al ms. "dunamor tan corrupte". Però normalment Amor és femení.

Vers 1278.- Al ms. diu "e retomat". Sembla millor el participi present.

Versos 1284 a 1302.- Aquest diàleg està escrit en una forma poètica diferent de la resta del cant (quartetes abba, amb un vers supletori en la primera rèplica, i abbacc, en la segona.)

Versos 1292-1294.- Heaton declara no haver pogut entendre aquests versos i creu que llur text està molt corromput, potser com a resultat de la confusió de dues versions. Posat que el sistema de rima emprat per Rocabertí és abba, o el vers 1292 o el 1293 hi són de massa.

Vers 1301.- Al ms. "pus be". Per això Heaton dona la següent llició:
"Doncs, sia'ls dat pus bé ab lleialtat".

Vers 1311.- Si l'ús del plural en el gerundi ^{de} "les mans besants" no és una errada del copista, probablement pot ésser explicat per analogia amb les expressions "les mans juntes", "genolls ficats", etc. (Nota de Heaton)

Vers 1336.- "Comptar", al ms.

Versos 1342 a 1344.- Aquests versos són obscurs, i el significat del mot "sema" no és gens clar. Sembla un adjectiu més que un substantiu. En general, el pensament del passatge sembla ésser que el poeta vegé aquí uns secrets que es posaria vençell si hagués de relatar-los.

Vers 1363.- "Reposant", aquí, no sembla pas ésser sinònim de "descansant", com tampoc no sembla ésser-ho a la ratlla 121 del proleg. En ambdós casos contradiria la resta de la frase. Més aviat és una altra forma del verb "repassar" o sigui passar de nou.

Versos 1367-1398.- La història de Píram i Tisbe és contada per Boccaccio a la seva "Amorosa Visione" (Cap XX, versos 43-89) gai rebé en el mateix nombre de versos que

aquí. Una comparació dels textos revela diversos punts de similitud: amb "fugent perdé un mantell" cf. "un velo lasciava fuggendo"; amb "junt a la fontana a veure", "pure e ber venia della fontana"; amb "Píramus trist, vengut cuitadament", "si vedeva venire Piramo là con sollecita cura", etc. (Nota de Heaton.)

Vers 1393. - "Labressa" al ms. Podria ésser "l'abraça" i àdhuc "la bressa", però la lliço més lògica i més gramatical és "l'abraçà".

Versos 1406-1413. - Per la història d'Arcita i Palemone vegeu la "Teseide" de Boccaccio. Els dos cents cavallers són els dos cents guerrers que lluitaren al bóm d'Atenes, cent de la banda d'Arcita i cent de la de Palemone. Arcita és el vencedor, però mor de les ferides rebudes en caure de cavall i Emília és casa amb Palemone; a aquest desenllaç de la història es refereixen els versos 1412 à 1413. A la història de Boccaccio no surt per res Dido.

L'ordre dels mots al vers 1407 no sembla natural en els idiomes romànics. Probablement l'original devia resar: "E Arcita ab dos cents cavallers" i l'escrivent va passar per alt el nom i el va escriure després. (N. de Heaton.)

Versos 1416-1417. - Heaton declara no haver pogut trobar a quina història es refereix aquí Rocaberti. Al ms., "los Ongres", deu voler dir sens dubte els avantpassats dels actuals hongaresos, temuts a l'Edat Mitja per llur crueltat com a guerrers salvatges. El Vult Sant és una església famosa de Luques, on hom conserva la Santa Faç. Podria ésser que els versos es referissin a un episodi de les guerres de Lluís, rei d'Hongria, contra la seva cosina i cunyada Joana de Nàpols, al segle XIV.

Vers 1421. Al ms. "los cristos". Aquest vers manca al ms. de Barcelona.

Versos 1421 a 1462. - En la varietat de les persones introduïdes en aquest passatge, en les manques de sentit i en tota la incoherència marcada del text, aquesta barreja sembla ésser l'obra d'un escriptent ignorant o distret que canvià en molts indrets el text original tant per substitucions com per omissions. En els versos 1421 a 1423, el poeta diu que veié molts homes i dones que havien morat en el seu temps; però d'aquests només un, el Comte de Luna, és esmentat nominativament, i això després d'una interrupció on se'ns presenten els noms de Semíramis, Feba(?), Cleopatra i la Verge Maria. La "terzina" en la qual aquestes darreres són esmentades devia substituir probablement per culpa del copista una o dues esparses en les quals hom nomenava diverses persones mortes en temps del poeta, però l'obscuritat dels versos deu haver estat la causa que el copista hagi omès aquesta part del poema. El vers 1427, que declara que el Comte de Luna està sol, es contradiu amb el que segueix en els versos 1428-1456, en els quals hom els representa com a inseparable de Teseu. Els versos 1430 a 1441 semblen fora de lloc, ja que interrompen els comentaris que fa el poeta sobre el Comte de Luna i Teseu. Els versos 1449-1450, 1454-1455 i 1463-1468 s'entendrien millor si es col·locaven immediatament després dels versos 1424-1425. Finalment, els versos 1456-1462 formen una interrupció ben visible del pensament i semblen estar estretament relacionats amb el vers 1426. (Nota de Heaton.)

Vers 1425. - Amb relació a la "Comptessa de Feba", vegeu la nota als versos 1463-1468.

Vers 1428. - Heaton afegeix "el" entre "qui" i "lleixar", per creure que calia un complement del verb. Aquest afegitó no sembla pas millorar el sentit, tanmateix.

Vers 1427. - Sembla que l'"últim Comte de Luna" al qual aquí hom es refereix sigui Alvaro de Luna, l'execució del qual en 1453, produí una profunda impressió damunt l'esperit dels seus contemporanis, inspirà molts romances castellans i àdhuc poetes catalans, com Johan Berenguer de Masdovelles (veure "Cançoner d'Amor", foli 222). Però Alvaro de Luna no era comte de Luna, títol aragonès, sinó Conestable i Comte de San Estéban de Gormás.

Vers 1433.- "Esteles" al ms. Però la rima demana "estrelles".

Vers 1448.- La infidelitat de Teseu que és aquí al·ludida deu ésser el seu abandonament d'Ariadna per Fedra, breument relatat per Boccaccio a "Amorosa Visione" (XXII, 7-24) Els motius de l'associació de Teseu i Luna no són gens clars. (Nota de Heaton.)

Versos 1449-1450.- Aquest incís sembla fora de lloc. Sembla el ressò d'una al·lusió que fa el Dant a Semíramis (Inf. V., 56-59).

Vers 1456.- Aquest vers tampoc no sembla tenir res a veure amb la història de Cleopatra a la qual es refereixen els ~~dos~~ versos precedents. També aquí deuen haver-se perdut uns quants versos, encara que la rima més aviat difícil en "ici" tendeixi a destruir aquesta hipòtesi. La principal dificultat consisteix en el mot "gilabert", que al ms. de París és subratllat (potser per una mà posterior) però no duu majúscula, i al de Barcelona no duu majúscula ni és subratllat. Potser el poeta no va escriure cap nom propi, sinó un mot o uns mots que donaven detalls de la història de Cleopatra, i que la semblança amb el nom prou conegut de Gilabert induïa a error el copista. També "de molt era en l'ofici" sembla suggerir una errada de l'escrivent, i en lloc d'"era" caldria llegir "errà", la qual cosa donaria un vers més llis i potser més entenedor. (Nota de Heaton.)

Versos 1463-1468.- Referent a aquest títol de Comtessa donat a "Feba" en aquest passatge, igual que en el vers 1425, és difícil d'admetre que la persona a la qual hom es refereixi sigui la Febe de la mitologia clàssica, especialment en vista que Febe ja ha tingut assignat un lloc en el Jardí d'Amor. (vers 1248). Tanmateix, el vers 1465 sembla contenir una al·lusió a la deïficació de Febe (és a dir, Diana) i en el vers següent "Feba", que contrasta amb "Febo" en un joc de paraules, vol dir certament la lluna. És possible que aquest passatge sigui una al·lusió a alguna història espanyola o italiana de la deessa Febe o Diana, escrita en l'estil de l'Edat Mitja, el que explicaria el títol nobiliari. Aquesta hipòtesi també ajudaria a explicar les referències a Diana del vers 89. (Nota de Heaton.)

Vers 1471.- Al ms. "Amor ho". Heaton proposa la lliçó "amorós", mes ajustada.

Vers 1488.- El riu Lectes és, naturalment, el Leteu. La "c" pot ésser deguda a una errada de l'escrivent, i en quant a la "s" final, a la versió catalana de la "Divina Comèdia" feta al segle XV per Andreu Febrer, la forma emprada és regulament "Letes" o "Lethes". (Nota de Heaton.)

Versos 1524-1525.- "Sancto Sanctor^{is}" al ms. El Sancta Sanctorum és l'antiga capella privada dels papes, al capdamunt de la Scala Santa, al costat de la basilica de Sant Joan de Latran, a Roma. El fet que Rocaberti hagi triat les escales de Sant Joan de Latran com a lloc des d'on, en la seva visió, veu passar el darrer estol d'amants, dona idea que l'autor devia haver-hi presenciat el pas de moltes processions religioses. (Nota de Heaton.)

Vers 1525.- Segons Heaton, ha de dir "resemblà'm". Al ms. diu "resembla". Possiblement el sentit de la frase és "i que em semblà a mi que era Sant Joan de Latran."

Vers 1536.- En aquest vers manquen dues síl·labes i hi ha un blanc entre "Lir" i "empra". Restituir el mot o els mots absents és tasca fútil, ja que el passatge no ofereix cap indicació de la identitat de la persona a la qual hom es refereix aquí. És impossible de determinar si l'espai en blanc és degut a la dificultat per part del de l'escrivent de desxifrar l'original o bé al desig d'amagar la identitat de la persona que aquí apareix en visió. Cambouliu donà el vers com segueix:

"En flor de llir e vipra blasonant"

i en una nota sobre aquest passatge diu: "Els Visconti de Milà tenien un escorçó ("vi-

bra") en llur escut". Hi ha diverses raons per no acceptar l'emena de Cambouliu: 1^a no es probable que el copista hagués omès la preposició "en" al començament del vers sense haver-hi deixat un espai en blanc; 2^{on}. les síl·labes que manquen haurien de posar-se certament immediatament després de "Flor de Llir", on hi ha l'espai en blanc del vers; 3er. el mot que segueix és clarament "empra", no "e upra" (com sembla que devia llegir Cambouliu, i com hauria escrit el copista per "e vipra".)

Del Balzo dona el vers tal com està al ms., negligint l'espai en blanc.

Coix com és el vers, el seu sentit sembla ésser que la dama a la qual és feta al·lusió empra l'emblema heràldic "fleur-de-lis" per al seu escut d'armes. Al vers següent, el poeta diu que el seu nom real era un que li esqueia particularment; és a dir, que devia dir-se un nom com ara "Dolores" (sic). (Nota de Heaton.)

Heaton, en el seu estudi preliminar de l'autor, creu que aquesta dama que apareix al capdavant del poema és l'amada infidel de Rocabertí, i que per tal de venjar-se d'ella aquest escriví l'obra (veure el pròleg.) També podria tractar-se d'una persona coneguda o d'un personatge històric.

Vers 1537. - "Bell" al ms. Heaton escriu "bé ell".

Vers 1544. - "Gonyar" al ms.